

UHANALAISET KASVIT SUOMEN LUONNOSSA

Jouko Rikkinen

Helsingissä Kustannusosakeyhtiö Otava

Suomen luonnossa -sarjassa ilmestyneet

Mervi Kunnasranta ja Anni Rautio: Siili Suomen luonnossa, 2022
Antti Halkka: Hylkeet Suomen luonnossa, 2022
Kari Kaunisto ja Veikko Rinne: Hyönteisiä Suomen luonnossa, 2021
Jouko Rikkinen: Suot Suomen luonnossa, 2021
Heidi Arponen, Nina Brander ja Katja Mäkinen: Itämeri Suomen luonnossa, 2020
Tea von Bonsdorff ja Lasse Kosonen: Ruokasienet Suomen luonnossa, 2020
Jouko Rikkinen: Metsät Suomen luonnossa, 2019
Dick Forsman: Saariston linnut Suomen luonnossa, 2019
Jouko Rikkinen: Villivihannekset Suomen luonnossa, 2018
Dick Forsman: Petolinnut Suomen luonnossa, 2018
Risto Ihamuotila ja Mika Ihamuotila: Saariston kasvit Suomen luonnossa, 2017
Jouko Rikkinen: Heinät ja sarat Suomen luonnossa, 2014
Risto Ihamuotila: 300 kasvia Suomen luonnossa, 2011
Jouko Rikkinen: Puut ja pensaat Suomen luonnossa, 2010
Kalle Taipale: Kivet ja mineraalit Suomen luonnossa, 2010
Pelle Holmberg ja Marie-Louise Eklöf: Mauste- ja terveyskasvit luonnossa, 2009
Ari Saura ja Markku Varjo: Kalat Suomen luonnossa, 2009
Mauri Korhonen: Sienet Suomen luonnossa, 2009
Seppo Vuokko, Jorma Peiponen ja Markus Varesvuo: Lapin luonto-opas, 2008
Jouko Rikkinen: Jäkävät ja sammalet Suomen luonnossa, 2008
Jani Kaaro: Ötököitä Suomen luonnossa, 2008
Seppo Vuokko ja Jorma Peiponen: Kasvit Suomen luonnossa, 2007
Juha Valste: Nisäkkäät Suomen luonnossa, 2007
Antti Halkka: Linnut Suomen luonnossa, 2007
Dick Forsman ja Olli Vesikko: Päiväperhoset Suomen luonnossa, 2005

Teksti ja kuvat: Jouko Rikkinen

Kansi ja graafinen suunnittelu: Venla Koski

© 2023 Jouko Rikkinen ja Kustannusosakeyhtiö Otava

ISBN 978-951-1-44017-8

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2023

Sisällys

Lukijalle	6
Johdanto	7
Lehdot	26
Kangasmetsät ja korvet	42
Avosuot	56
Sisävesien rannat	68
Merenrannat	80
Kulttuuriympäristöt	96
Kalliot	124
Tunturit	136
Hakemisto	162

Lukijalle

Kangasvuokko, neidonkenkä ja jääleinikki ovat hienoja esimerkkejä Suomen upeasti kukkivista luonnonkasveista, joiden kohtaaminen saa retkeilijän sydämen sykkimään. Näitä kasveja pääsee ihastelemaan melko harvoin, sillä ne kasvavat vain tietynlaisissa ympäristöissä eri puolilla maata. Lisäksi mainitut lajit ovat valitettavasti uhanalaisia, eli ne ovat vaarassa hävitä maamme kasvilajistosta.

Tämä opas esittelee Suomen uhanalaiset ja silmälläpidettävät siemenkasvit ja sanikkaiset sekä niiden tyypilliset elinympäristöt. Useimmista kasveista on valokuva ja kuvaus, mutta eräät mainitaan vain lyhyesti tekstissä. Kaikkien lajien uhanalaisuusluokka ja suojelutaso on merkitty symbolein lajinimen tai lajikuvauksen perään.

Maan kaikista kolkista löytyy upeita luontokohteita, joista monissa kasvaa myös uhanalaisia kasvilajeja. Retkeily- ja luonnonsuojelualueille on rakennettu polkuja ja pitkospuita sekä pystytetty paikallista kasvilajistoa ja niiden elinympäristöjä esitteleviä opastauluja. Ota kirja reppuun tai reisitaskuun ja lähde luontoretkelle!

Lisätietoa etsivän kannattaa tutustua Helsingin yliopiston lajintuntemuksen oppimisympäristö Pinkkaan (pinkka.helsinki.fi/pinkat/#/), joka on tätä opasta tukeva verkkosivusto. Se sisältää tarkempia lajikuvia ja runsaasti kasvien tunnistusta helpottavia valokuvia.

Antoisia hetkiä Suomen luonnon monimuotoisuuden parissa!

Tekijä

Kuva: Veikko Somerpuro

Kangasvuokko

Johdanto

Uhanalaiset kasvit ja niiden elinympäristöt tarjoavat ravintoa ja suojaa monille niin ikään uhanalaisille hyönteisille, sienille ja muille eliöille. Maastossa havaitun uhanalaisen kasvin lähiympäristössä elää hyvin todennäköisesti muitakin uhanalaisia eliölajeja. Mutta mistä eri lajien uhanalaisuus johtuu ja miten niiden uhanalaisuusastetta voi arvioida? Ovathan monet luonnonvaraiset kasvilajit eri syistä harvinaisia, mutta läheskään kaikki niistä eivät ole vaarassa hävitä Suomen luonnosta.

Joidenkin luonnonkasvien väheneminen herätti huomiota jo yli sata vuotta sitten. Esimerkiksi varhain keväällä kukkiva kangasvuokko oli 1900-luvun alussa suosittu äitienpäiväkukka, ja sitä kerättiin harjumetsistä myyntiin. Pian kävi ilmeiseksi, että kasvi oli nopeasti vähenemässä ja sen kerääminen myyntiä varten kiellettiin vuonna 1926, ja laji rauhoitettiin kokonaan vuonna 1952. Kangasvuokon harvinaistuminen kuitenkin jatkui vielä rauhoituksen jälkeenkin pääosin siksi, että sille sopivia kasvupaikkoja tuhoutui esimerkiksi soranoton, rakentamisen ja harjumetsien rehevöitymisen seurauksena. Vuonna 2000 valmistuneessa Suomen lajien kolmannessa uhanalaisuusarvioinnissa kangasvuokko luokiteltiin uhanalaiseksi, vaarantuneeksi lajiksi.

Uhanalaisuuden arviointi

Kasvien ja muiden eliöiden uhanalaisuutta arvioidaan nykyisin Kansainvälisen luonnonsuojeluliiton (IUCN) laatimaa uhanalaisuusluokitusta ja -kriteereitä käyttäen. Suomen lajien viides uhanalaisarviointi valmistui vuonna 2019. Kymmenen vuoden välein toistettava arviointi tuottaa ajanmukaisen kuvan lajien tilasta ja niiden uhanalaistumiskehityksessä tapahtuneista muutoksista. Uhanalaisuusarvioinnin keskeisenä tavoitteena on määrittää millä todennäköisyydellä kukin laji häviää Suomen luonnosta ja tunnistaa tärkeimmät niiden säilymistä uhkaavat tekijät. Lajien häviämiskisriskin arviointi perustuu tiettyihin kriteereihin, joiden avulla käydään järjestelmällisesti läpi lajin populaatiot ja esiintymisalueet sekä niiden koossa ja laadussa mahdollisesti tapahtuneet muutokset. Arvioinnin kohteena ovat meillä luontaisella levinneisyysalueellaan olevat, luonnonvaraisina esiintyvät lajit. Niihin eivät siis kuulu esimerkiksi vain puutarhoissa kasvatetut tai Suomeen satunnaisesti kulkeutuneet ja meille hetkeksi juurtuneet trooppiset kasvit.

Uhanalaisuuden arvioinnissa käytetty luokitus sijoittaa alueellisesti hävinneiksi todetut lajit luokkaan **RE** (*Regionally Extinct*) ja ryhmittelee uhanalaisiksi tunnistetut lajit kolmeen niiden häviämiskisriskin suuruutta ilmen-

Lettorämeet ja muut rehevät, kalkkipohjaiset suot ovat monen uhanalaisen kasvilajin ainoita kasvupaikkoja Suomessa.

Tikankontti NT

Idänimarre NT

tävään luokkaan: äärimmäisen uhanalaiset **CR** (*Critically Endangered*), erittäin uhanalaiset **EN** (*Endangered*) ja vaarantuneet **VU** (*Vulnerable*). Ilmeisessä uhanalaistumisvaarassa olevat lajit luokitellaan silmälläpidettäviksi **NT** (*Near Threatened*) ja toistaiseksi turvatuiksi katsotut lajit luokitellaan elinvoimaisiksi **LC** (*Least Concern*). Näiden luokkien lisäksi ovat vielä puutteellisesti tunnettujen, arviointiin soveltumattomien ja arvioimatta jätettyjen luokat sekä kansainvälisellä tasolla myös sukupuuttoon kuolleiden ja luonnosta hävinneiden luokat.

Esimerkiksi aiemmin Ahvenanmaalla metsänreunoissa kasvanut **karva-koiranruusu** *Rosa corymbifera* **RE** on hävinnyt Suomen luonnosta, ja Etelä-Suomen pelloilla harvinaisena kasvanut **pikkuemäkki** *Fumaria vaillantii* **CR** on äärimmäisen uhanalainen. Vain hie-
man yleisempi **tähkämaitikka** *Melampyrum cristatum* **EN** on erittäin uhanalainen ja Etelä-Suomen kalkkipohjaisissa lehdossa harvinaisena kasvava **kaljumänty-kukka** *Hypopitys hypophegea* **VU** on vaarantunut. Itämeren rannikkovesien rehevöitymisestä kärsineet **meri-hapsikka** *Ruppia maritima* **NT**, **kiertohapsikka** *Ruppia spiralis* **NT** ja **meriajokas** *Zostera marina* **NT** ovat hyviä esimerkkejä silmälläpidettävistä kasvilajeista.

Lapinvuokko NT

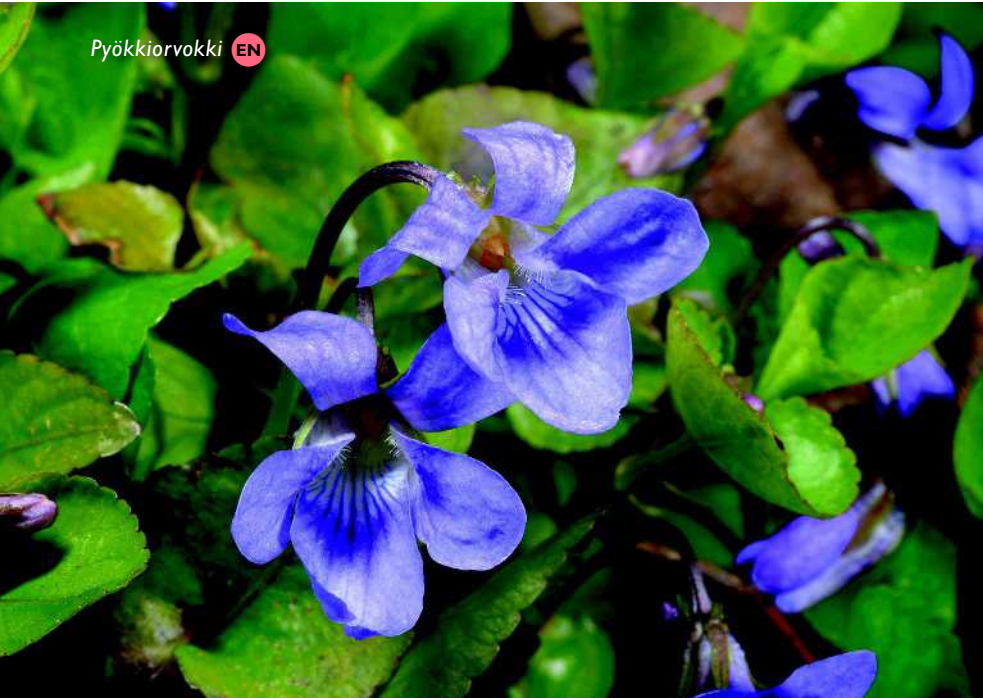

Suomessa on tunnistettu uhanalaisiksi myös joukko kasvien alalajeja (*subspecies*), kuten maan eteläosien kedoilla ja niityillä harvinaisena kasvava **etelänhoikkaängelmä** *Thalictrum simplex* subsp. *simplex* **VU** ja joitakin muunnoksia (*varietas*), kuten Suomenlahden rantaviivan lähteiköissä hyvin harvinaisena kasvava **merilettotähtimö** *Stellaria crassifolia* var. *minor* **EN**!

Asiantuntijatyöryhmien tekemän uhanalaisuusarvioinnin tuloksena syntynyt *Punainen lista* pitää sisällään Suomen uhanalaiset, silmälläpidettävät, puutteellisesti tunnetut ja meiltä vuoden 1800 jälkeen hävinneet lajit. Putkilokasveista eli siemenkasveista ja sanikkaisista arvioitiin 1 176 lajia, joista 375 otettiin *Punaiselle listalle* ja 212 luokiteltiin uhanalaisiksi. Kaikki *Punaisen listan* putkilokasvilajit on mainittu tämän kirjan sivuilla. Suomen sammalista uhanalaisarvioinnissa oli mukana 905 lajia, joista 408 päätyi listalle ja 312 luokiteltiin uhanalaisiksi. Jäkälien osalta vastaavat luvut olivat 1944, 1 188 ja 477.

Suomen metsäkasvillisuusvyöhykkeiden pohjalta rajatulla 11 alueella tehtiin vuonna 2020 alueellinen uhanalaisuusarviointi, jossa tarkasteltiin valtakunnallisessa uhanalaisuusarvioinnissa silmälläpidettäväksi tai elinvoimaiseksi todettuja putkilokasveja, sammalia ja jäkäliä. Alueellisesti uhanalaisiksi **RT** (*Regionally Threatened*) eli vähintään yhdellä Suomen alueella uhanalaisiksi todettiin 355 putkilokasvia, 282 sammalta ja 167 jäkälälajia.

Pyökkiorvokki **EN**

Suoneidonvaippa **EN**

Sinirikko **NT**

Uhanalaisten kasvilajien suojeleminen

Uhanalaisuusarvioinnin tulosten pohjalta voidaan suunnitella ja toteuttaa suojelutoimia, joiden tavoitteena on uhanalaisten ja silmälläpidettyjen lajien tilanteen parantaminen ja uhanalaistumiskehityksen pysäyttäminen. Monet *Punaisen listan* kasvilajit ovat rauhoitettuja eli niiden tahallinen vahingoittaminen on lain nojalla kielletty. Kaikkia uhanalaisia lajeja ei kuitenkaan ole rauhoitettu, eivätkä kaikki rauhoitetut kasvilajit ole uhanalaisia.

Suomessa luonnonsuojelulain mukaisella asetuksella voidaan säätää rauhoitetuksi (*) sellainen laji, jonka luontainen säilyminen on vaarantunut, ja erityisesti suojeltavaksi (!) sellainen laji, joka on ilmeisessä vaarassa hävitä. Rauhoitetun kasvin tai sen siementen poimiminen, kerääminen, irti leikkaaminen, juurineen ottaminen tai hävittäminen on kielletty. Erityisesti suojeltavien lajien säilymiselle tärkeiden kasvupaikkojen hävittäminen tai heikentäminen voidaan kieltää ELY-keskuksen päätöksellä. Suomen lainsäädännön lisäksi suojelutoimissa otetaan huomioon kansainvälisistä ympäristösopimuksista ja Euroopan unionin yhteisölaainsäädännöstä tulevat velvoitteet. (EU)-merkintä kasvin kohdalla kertoo, että laji on mainittu EU:n luontodirektiivin liitteissä ja on siten direktiivin mukaisten suojelutoimien piirissä.

Tunturiarho LC *EU

Eri suojelutasoihin voi tutustua lähemmin seuraavien esimerkkilajien avulla: Ahvenanmaan lehtoniityillä harvinaisena kasvava **miekkavalkku** *Cephalanthera longifolia* VU* on meillä vaarantunut ja rauhoitettu. Vain muutamalla paikalla Etelä-Suomessa kasvavat **metsälitukka** *Cardamine flexuosa* EN*! ja **lehtolitukka** *Cardamine impatiens* EN*! ovat molemmat erittäin uhanalaisia, rauhoitettuja ja erityisesti suojeltuja. Vain Ahvenanmaalla kasvava, sukupuuton partaalla oleva **kiiltovalkku** *Liparis loeselii* CR**Ax EU on äärimmäisen uhanalainen, rauhoitettu valtakunnallisesti ja Ahvenanmaalla sekä EU:n luontodirektiivin mukaisesti suojeltu laji. Meillä silmälläpidettävä ja rauhoitettu, harvinaisena Pohjois-Lapin lähteiköissä kasvava **lapinhilpi** *Arctagrostis latifolia* NT*EU nauttii myös Euroopan unionin luontodirektiivin suojaa. Koillismaan rotkolaaksoissa harvinaisena kasvava **tunturiarho** *Arenaria pseudofrigida* *EU on arvioitu meillä elinvoimaiseksi, mutta laji on silti rauhoitettu ja EU-direktiivin mukaisesti suojeltu.

Soikkokaksikko *

Mustalinnunherne LC *Ax

Punaisella listalla olevien rauhoitettujen kasvien ohella meillä on rauhoitettu myös joitakin valtakunnallisesti elinvoimaisiksi luokiteltuja mutta syytä tai toisesta suojelun tarpeesta olevia kasveja, kuten **myyränporras** *Diplazium sibiricum*, **rantatyräkki** *Euphorbia palustris*, **soikkokaksikko** *Neottia ovata*, **keltalehdokki** *Platanthera chlorantha*, **keminpikku-ängelmä** *Thalictrum minus* subsp. *kemense* ja luonnonvaraisten **lumpeiden** *Nymphaea* punakukkaiset muodot.

Vain Etelä-Suomessa eli Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun maakuntien eteläpuolella rauhoitettuja (*ES) ovat esimerkiksi lähinnä Perämeren rannikkoseuduilla harvinaisena kasvava **vesihilpi** *Catabrosa aquatica* NT *ES, neljä muualla tässä teoksessa tarkemmin esiteltyä *Punaisen listan* lajia sekä Pohjois-Suomessa elinvoimaiset **pohjanväinönputki** *Angelica archangelica* subsp. *archangelica*, **pulskaneilikka** *Dianthus superbus* ja **tunturikiviyrtti** *Woodsia alpina*. Vain Pohjois-Suomessa eli Pohjanmaan, Kainuun ja Lapin maakunnissa rauhoitettuja (*PS) ovat **korpinurmikka** *Poa remota* NT *PS sekä joukko Etelä-Suomessa elinvoimaisia lajeja: **valkovuokko** *Anemone nemorosa*, **hentokiurunkannus** *Corydalis intermedia*, **lehtopalsami**

Keminpikkuängelmä LC*

Impatiens noli-tangere, **keltakurjenmiekkä** *Iris pseudacorus*, **kalliokielo** *Polygonatum odoratum* ja **nevaimarre** *Thelypteris palustris*.

Punaisella listalla olevia ja Ahvenanmaalla maakunnan hallituksen päätöksellä rauhoitettuja lajeja (*Ax) ovat esimerkiksi **nätkelmävirna** *Vicia lathyroides* VU*Ax ja **kääpiölahio** *Aira praecox* NT*Ax. Ahvenanmaalla on rauhoitettu myös seuraavat valtakunnallisesti elinvoimaisina pidetyt tai uhanalaisuustarkastelun ulkopuolelle jätetyt kasvit: **karhunlaukka** *Allium ursinum*, **lehtonäsiä** *Daphne mezereum*, **kirjokorte** *Equisetum variegatum*, **kirjopikarilija** *Fritillaria meleagris*, **mustalinnunherne** *Lathyrus niger*, **lehtosinijuuri** *Mercurialis perennis*, **kuultovatukka** *Rubus aureolus*, **teodorinpihlaja** *Hedlundia teodori* ja **konnantädyke** *Veronica anagallis-aquatica*.

Kasvit voivat olla uhanalaisia monista eri syistä ja siksi myös niiden suojelemiseksi tarvittavat toimet voivat olla hyvin erilaisia. Usein suojeluksi riittää yksinkertaisesti se, että uhanalainen kasvi jätetään rauhaan ja varmistetaan, ettei sen välitön elinympäristö tuhoudu tai muutu liikaa. Toiset kasvit ovat nykyoloissa osin tai täysin riippuvaisia luonnonhoidosta. Esimerkiksi monet niittyjen ja rinnemetsien uhanalaisista kasveista hyötyivät Pohjois-Euroopassa ennen jääkautta laiduntaneista, sittemmin sukupuuttoon kuolleista suurnisäkkäistä ja taajaan toistuneista metsäpaloista. Nämä kasvit ovat säilyneet meidän päiviimme asti sen vuoksi, että perinteinen maa- ja metsätalous avasi niille riittävästi korvaavia elinympäristöjä. Monet perinteisen maatalouden synnyttämät luontotyypit ovat käyneet harvinaisiksi, joten niistä riippuvaista lajistoa on autettava, kunnes vanhat tai uudet maankäyttömuodot alkavat taas avata niille sopivia elinympäristöjä.

Jokainen uhanalaiseksi todettu kasvilaji on vaarassa hävitä Suomen luonnosta. Hävinneiksi luokitellaan sellaiset lajit, joiden tiedetään kadonneen meiltä 1700-luvun jälkeen.

Huhtakurjenpölvä on erikoistunut hyödyntämään kulon jälkeensä jättämän vapaan elintilan ja tuhkan lannoittaman maan.

Huhtakurjenpolvi *Geranium*

bohemicum on yksivuotinen, enintään puolen metrin korkuiseksi varttuva ruoho. Sen tiedetään elävän Etelä-Suomen kivennäismaiden metsissä, mutta lajin yleisyyttä on vaikea arvioida, koska se itää yleensä vasta kulon jälkeen tai siementen saatua muulla tavoin riittävän lämpökäsittelyn. Huhtakurjenpolven suurin uhka on metsäpalojen ja kulotusten väheneminen. **NT**

Keltamatara *Galium verum* on monivuotinen, reilun puolen metrin pituiseksi varttuva ruoho. Se kasvaa Etelä-Suomessa kedoilla, kalliorinteillä ja muilla avoimilla, kuivilla paikoilla. Keltamataran suurimmat uhkat ovat laidunnuksen ja niiton väheneemisestä johtuva kasvupaikkojen rehevöityminen ja umpeenkasvu sekä risteytyminen edellä kuvatuista ympäristönmuutoksista hyötynneen paimenmataran kanssa. **VU**

Pensaskanerva *Myricaria*

germanica on enintään metrin korkuiseksi varttuva varpu tai pieni pensas. Järvien ja jokien sorarannoilla viihtyvä laji kasvaa Suomessa vain Utsjoen Pulmankijärvellä, minne se levisi pian jääkauden jälkeen, kun järvi vielä oli suorassa yhteydessä Jäämereen. Pensaskanervan esiintymät ovat niin pieniä, että ne ovat alttiita satunnaisille ympäristönmuutoksille. **NT**

